

Az ismétlésen alapuló alakzatok (II.) és a kihagyáson alapuló alakzatok

A foglalkozás szerkezeti felépítése:

1. A házi feladat megbeszélése, ellenőrzése
2. Motiváció (irodalmi totó)
3. Az alaki erősítés
 - 3.1. A felsorolás, a részletezés, a halmozás, a fokozás
 - 3.2. Az ellentét, a paradoxon, az oximoron
 - 3.3. Feladatok:
 - A tartalmi erősítéshez tartozó alakzatok felismerése
 - Alakzatok alkotása
4. Ismétlésen alapuló alakzatok a mondatok és a gondolatok szintjén
 - 4.1. A párhuzam, a mondatpárhuzam (paralelizmus vagy gondolatritmus), a kiazmus és a refrén
 - 4.2. Feladatok
5. Kihagyáson (detrakción) alapuló alakzatok
 - 5.1. Kihagyások (elhagyások) különböző nyelvi szinteken
 - 5.2. Feladatok
6. A házi feladat előkészítése
7. Értékelés, zárás

Középszint	Emelt szint
• Felsorolás (enumeráció) • Részletezés • Halmozás • Fokozás • Ellentét • Paradoxon • Oximoron • Párhuzam • Gondolatritmus • Refrén (előrefrén, utórefrén, közbeékelte refrén) • Ellipszis	• Antitézis • Klimax • Paralelizmus • Kiazmus • Detrakció • Kötőszóelhagyás (aszindeton) • Kötőszóhalmozás (poliszindeton) • Gondolatelhagyás (aposziopézis)

Az óra menete	Megjegyzések
<u>1.A házi feladat megbeszélése, ellenőrzése</u> A) Próbálj három- négy versszakos verset írni, melyben minél több alakzat (pl.: alliteráció, figura etymologica stb.) szerepel. Törekedj arra, hogy rímeljén a vers! Bármilyen rímrendszert alkalmazhatsz. B) Az alábbi idézetekben/ versekben ismerd fel az alakzatokat! C) Mutass rá az ismétlés szerepére az alábbi idézetekben!	Alkalmazó ellenőrzés Frontális munka 1. sz. melléklet 10 perc
<u>2. Motiváció</u> Ismerd fel, hogy az alábbi idézetek (13+1) kinek mely művéből származnak! Az idézetek érdekessége, hogy egy- egy olyan alakzatok húzódik meg bennük, amellyel az elmúlt órán nem foglalkoztunk. Az óra végén, ha felismered ezeket az alakzatokat, újabb 13+1 pontot gyűjthetsz majd.	2. sz. melléklet 5 perc Egyéni munka Ellenőrzés
<u>3.A tartalmi erősítés</u> <u>3.1. A felsorolás, a részletezés, a halmozás, a fokozás</u> Ezek az alakzatok igen közel állnak egymáshoz- ezért szokták olykor összetéveszteni őket-, lényeges különbségek azonban mégis megfigyelhetők köztük. Induljunk ki először a példákból, hasonlítsuk őket össze, s ezután próbáljuk ezeknek az alakzatoknak meghatározni a fogalmát, mutassunk rá a szerepükre! <u>3.2. Az ellentét, a paradoxon, az oximoron</u> Ezek az alakzatok szintén közeli (szinte rokoni) kapcsolatban állnak egymással, így az előbbiekhöz hasonlóan ezeket is együtt vizsgáljuk meg úgy, hogy a példákból indulunk ki. <u>3.3. Feladatok</u> 1. A tartalmi erősítéshez tartozó alakzatok felismerése 2. Próbálj alakzatokat alkotni néhány soros szövegkörnyezetbe ágyazva! Próza vagy verses megoldásokban is gondolkozhat.	Frontális munka 3. sz. melléklet 10 perc Frontális munka 4. sz. melléklet 10 perc 5. sz. melléklet Egyéni munka Ellenőrzés Egyéni megoldások 10 perc
<u>4. Ismétlésen alapuló alakzatok a mondatok és gondolatok szintjén</u> <u>4.1. A párhuzam, a mondatpárhuzam (paralelizmus vagy gondolatritmus), a kiazmus és a refrén</u> Vannak olyan tanulmányok, amelyek a paralelizmus címszó alatt tárgyalják a párhuzamosság körébe tartozó valamennyi jelenséget, mi azonban külön foglalkozunk a párhuzammal, illetve a mondatpárhuzammal. Előzetes ismereteink alapján- példák segítségével- határozzuk meg ezeknek az alakzatoknak a fogalmát, mutassunk rá a szerepükre! <u>4.2. Feladatok</u> A) Az ismétlésen alapuló mondat- és gondolatalakzatok felismerése. B) Próbálj minél több hatásos mondat-, illetve gondolatalakzatot (például kiazmust, párhuzamot) alkotni lehetőleg néhány soros verses vagy próza szövegbe ágyazva!	Frontális munka 6. sz. melléklet 10 perc 7. sz. melléklet Egyéni munka Ellenőrzés Egyéni megoldások 10 perc

Az óra menete	Megjegyzések
<u>5. Kihagyáson (detrakción) alapuló alakzatok</u> <u>5.1. Kihagyások (detrakciók) különböző nyelvi szinteken</u> Gyakori alakzat a kihagyás vagy detrakció, nézzük meg közösen a leggyakoribb jelentkezési formáit! <u>5.2 Feladatok</u> Mutass rá az detrakció szerepére a következő idézetekben! Próbáld a hiányt pótolni!	Tanári közlés 8. sz. melléklet 10 perc Egyéni munka 9. sz. melléklet Ellenőrzés 5 perc
<u>6. Az ismétlésen alapuló alakzatok felismerése</u> Az óra eleji totó folytatása. (Az idézetek között szereplő négy alakzattal, az iróniával, az inverzióval, a túlzással és a kicsinyítéssel a következő órán foglalkozunk részletesebben.)	10. sz. melléklet Egyéni munka Ellenőrzés 5 perc
<u>7. A házi feladat megbeszélése</u> A) Ismerd fel az alakzatokat, mutass rá a funkciójukra! B) Arany János Zács Klára című balladájában mutass rá az elliptikusságra!	Frontális munka 5 perc 11. sz. melléklet
<u>8. Zárás, értékelés</u>	

1. számú melléklet A házi feladat megoldása

A) Próbálj három- négy versszakos verset írni, melyben minél több alakzat (pl.: alliteráció, figura etymologica stb.) szerepel. Törekedj arra, hogy rímelj a vers! Bármilyen rímrendszert alkalmazhatsz.

Egyéni megoldások.

B) Az alábbi idézetekben/ versekben ismerd fel az alakzatokat!

1.

Más szín a napfény vendég – máza,
a nap a színek piktora mind:
fekete bellül a földnek váza,
nem a fény festi a fekete színt
karcsu sugárecsetével
nem:
fekete az anyag rejtett lelke,
jaj,
fekete, fekete, fekete.
(Babits Mihály: Fekete ország)

- alliteráló szavak: *fekete, földnek, fény*
- szóismétlés: *fekete*
- keresztríme: *máza- váza, mind- színt* (asszonáncok)

2.

Este van már, sietnek az esték
álnokul mint a tolvaj öregség
mely lábhegyen közeledik, halkan,
míg egyszercsak ugrik egyet, s itt van!
Nem tudjuk már magunkat megcsalni:
óh jaj, meg kell halni, meg kell halni!
(Babits Mihály: Ősz és tavasz között)

- alliteráció: *már magunkat megcsalni*
- ismétlés: *meg kell halni*
- páros ríme: *esték- öregség, halkan- itt van, megcsalni- halni* (asszonáncok)

3.

Barátaim egyenkint elhagytak,
akikkel jót tettem, megtagadtak;
akiket szerettem, nem szeretnek,
akikért ragyogtam, eltemetnek.
Ami betűt ágam írt a porba,
a tavasz sárvize elsodorja.
(Babits Mihály: Ősz és tavasz között)

- szóismétlés: *akikkel, akiket, akikért* (anaforikus helyzetben)
- páros rímek: *elhagytak-megtagadtak* (tisztá rím, ragrím), *szeretnek- eltemetnek* (tisztá rím, ragrím), *porba- elsodorja* (asszonánc)

4.

Ha van Isten, ne könyörüljön rajta:
Veréshez szokott fajta,
Cigány-népek langy szívű sihederje,
Verje csak, verje, verje.

Ha van Isten, meg ne sajnáljon engem:
Én magyarnak születtem
Szent galambja nehogy zöld ágat hozzon,
Üssön csak, ostorozzon.

Ha van Isten, földtől a fényes égig
Rángasson minket végig.
Ne legyen egy félpercnyi békességünk,
Mert akkor végünk, végünk.
(Ady Endre: Nekünk Mohács kell)

- ismétlés: Ha van Isten, verje
- alliterálás: *föld, fényes, félpercnyi*
- páros rímek: pl.: *rajta- fajta* (tisztá rím, nőrím)
engem- születtem(asszonánc)

5.

S a hársak közt jár s néha megáll a vágy,
És méla bottal rajzol a bús utak
Korába furcsa figurákat
S drága betűt szeretőm nevéből:

S eszembe jut hogy isteni válla lány
S a hús haj kékes árja a karcsu nyak
Szelíd lejtőjén átfoly s bágyadt
Szép szeme nedves a vágy hevétől.
(Tóth Árpád: Lomha gályán)

- alliterálások: *furcsa figurákat; szép szeme; kékes, karcsu*
- sorjázó rímek (abcd, abcd) : *megáll a vágy- válla lány*
utak- karcsu nyak
figurákat- bágyadt
nevéből- hevétől

6.

ősöm ősödnél

ősebb

hősöm hősödnél

hősebb

törzsem törzsednél

törzsebb

földem földednél

földebb

csontom csontodnál

csontabb

sorsom sorsodnál

sorsabb

vérem vérednél

vérebb

népem népednél

népebb

(Kányádi Sándor: Dunamenti mondóka)

A vers háromelemű figura etymologicákból építkezik, tiszta rímeket találunk benne.

C) Mutass rá az ismétlés szerepére az alábbi idézetekben!

1.

Kezed felé

Kezed, hajad felé

Kezed, hajad, szemed felé

Kezed, hajad, szemed, szoknyád felé

Mi kapkod így - hát mégse jut eszedbe?

Mi kapkod így - még mindig nem tudod?

Pedig ily bosszús arccal

Próbálsz elhárítani akkor is

Hajad, szemed, szoknyád lefogva.

Porzód felé

Porzód, bibéd felé

Porzód, bibéd, szárad felé

Porzód, bibéd, szárad, szírmod felé

Mi kapkod így, pitypang? - A szél!

A szél, a szél, a szemtelen bolond szél

Vígan visítva-bosszuságodon.

(Karinthy Frigyes: Pitypang)

Az ismétlés értelmi egységeket éreztet. A változatlanul megismételt szavak (kezed, porzód) mellett egyre terebélyesedő kifejezések vannak, ez a szél felerősödését és ezzel párhuzamosan a szerelmi szenvedély növekedését sugallja.

2.

Embertestvérünk fekszik itt, akinek egész élete abban telt el, hogy ő sírta el a mi bánatunkat, ő átkozta el a mi átkainkat. Ő szerette helyettünk az emberiséget, s ő szenvedett értünk az emberektől. Ő szítja fel a mi borunk mérgét, s ő fizette le értünk a nyomorúság adóját. [...]
Mert onnan jött, a magyar ugarról, amely átok alatt fekszik, hogy a kövér földek se teremhessenek. Onnan jött, a magyar népből, amely hallatlan népenergiák gyűjtőmedencéje, s mégis értéktelenül és kihasználatlanul tesped bennük az élet. Onnan jött, az emberiség őstalajából, ahonnan, mint a föld mélyéből az alvó gázforrások kútjai szökellnek föl: évezredek szunnyadó energiái süvöltöttek ki az ő lelkén át. [...]

(Móricz Zsigmond gyászbeszéde Ady Endre ravatalánál a Nemzeti Múzeumban)

Móricz szembeállítja a költő személyét az átlagemberével, ezt hangsúlyozza az „ő” többszöri ismétlésével, illetve ezáltal fokozza a halottbúcsúztató ünnepélyességét, patetikusságát. Szintén ezt a célt szolgálja az „onnan jött” ismétlése is (ezzel Ady származására is utal).

3.

Üzenem:

Vedd magadra a türelemnek
Rozsdás bilincset
S ha talán rossz a zár,
Várj, míg megigazíthatom.

...

De várd,
De akard a végső rabságot,
Minden élet s öröm tetejét:
A türelmet,
Akarom,
Üzenem.

(Ady Endre: A türelem bilincse)

Az „üzenem” szó a művet keretbe foglalja, s lezárja.

4.

És le se kellett hunyni a szemem,
álmom gyúlt át minden érzékemen,
álmom, amelyet az ópium ad,
álmom, melyben néma kéj simogat,
álmom, mely élő falakon visz át,
álmom, mely csupa tükrös bujaság,
álmom, amiben ég s föld tündököl
és egész testünk hangtalan gyönyör.

(Szabó Lőrinc: Tücsökgzene)

Az „álom” szónak sortagoló, az „és” kötőszónak keretalkotó szerepe van.

5.

Rózsa, rózsa, rengeteg,
Lányok, lepkék, fellegek,
Lányok, lepkék, fellegek,
Illanó könny, permeteg

(Weöres Sándor: Rongyszőnyeg)

Erősíti a zeneiséget, illetve gyermekversként fontos szerepe van a memorizálásban.

6.

Az asszony pedig ment, ment, elment. Elveszett a nagy pusztán. A nap egyre feljebb hágott az égen, s nézte, ahogy a fekete asszony vászonfehérben tovább ballagott a pusztán. Az pedig csak ment, csak ment. Haza se nézett, csak elment, addig ment, addig ment, míg a pusztát el nem nyelte. Addig ment, addig ment, míg el nem érte a Dunát. Azon is átalment, ladikos embert lelt, az áttette. És ment.

Ment, amerre hallotta, hogy juhászok szoktak legeltetni.

Ment az egész nyáron, ment, amíg csak a hó le nem esett, minden földet bejárt, minden nyáját megkeresett, minden juhással leült, s megkérdezte, nem láttak ilyen meg ilyen derék kis hallgatag embert a háromszáz juhával.

Téllére hazament a falujába. Kinyitotta a házat az ereszbe dugott kulccsal, s eltöltötte a telet.

Mán akkorára a malaca is megnőtt, a tyúkjai, csibéi megsaporodtak, mert a szomszédok vigyáztak rá, míg ő odajárt.

(Móricz Zsigmond: Barbárok)

Az egyik leghétköznapiabb igénk (ment) uralja az egész szöveget. Ezáltal az író meseszerűséget éreztet, balladai homályt kelt. Továbbá utal az asszony fanatikus keresésére, a vándorlás időtlenségére. Sejteti a pusztát nagyságát és a megtett út beláthatatlanságát.

7.

Kezdetben teremte Isten az eget és a földet. És nevezé Isten a szárazat földnek; az egybegyűlt vizeket És monda Isten: Legyen világosság: és lőn világosság. És látá Isten, hogy jó a világosság; és elválasztá Isten a világosságot a sötétségtől. És nevezé Isten a világosságot nappalnak, és a sötétséget nevezé éjszakának: és lőn este és lőn reggel, első nap.

És monda Isten: Legyen mennyezet a víz között, a mely elválaszsa a vizeket a vizektől.

Teremte tehát Isten a mennyezetet, és elválasztá a mennyezet alatt való vizeket, a mennyezet felett való vizektől. És úgy lőn. És nevezé Isten a mennyezetet égnek: és lőn este, és lőn reggel, második nap.

És monda Isten: Gyűljenek egybe az ég alatt való vizek egy helyre, hogy tessenek meg a száraz. És úgy lőn. pedig tengernek nevezé. És látá Isten, hogy jó. A föld pedig kietlen és pusztá vala, és sötétség vala a mélység színén, és az Isten Lelke lebeg vala a vizek felett.

(Biblia)

A bibliai stílus, a bibliai nyelv cseng a fülünkbe Károli Gáspár fordításában.

8.

- Van neked egy szíjad?
- Van.
- Láttam tavaly búcsúkor, ki van verve rézzel.
- Megvan.
- Aztat kéne eladni.
- Eladni?
- El.
- Nem eladó.
- Nem?
- Nem.
- Mír nem?
- Hát csak nem. Magamnak csináltam.
- Magadnak?
- Magamnak. Meg a fiamnak.

(Móricz Zsigmond: Barbárok)

Az ismétlések a kommunikációs lánc továbbvitelét szolgálják.

D) Gyűjts szellemes példákat különböző rímekre Varró Dániel Túl a Maszat-hegyen című meseregényéből, illetve Bögre azúr című verseskötetéből!

Egyéni megoldások.

2. számú melléklet Irodalmi totó

1.

Messze jövőendővel komolyan vess öszve jelenkort,
Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!

2.

Tenger virág nyílik tarkán körülötte.

3.

Ezek pedig az Izráel fiának nevei, a kik Jákobbal Égyiptomba menének; kiki az ő házanépével méne: Rúben Simeon Lévi és Júda; Izsákhár, Zebulon és Benjámín; Dán és Nafthali, Gád és Ásér.

4.

Szerte nézett, s nem lelé
Honját a hazában.

5.

Eszembe jutottál
Kicsiny kis leányka.

6.

De nem ám a patak csillámló habjára,

Hanem a patakban egy szőke kislyánra,
A szőke kislyánnak karcsu termetére,
Szép hosszú hajára, gömbölyű keblére.

7.

Bércre hág és völgybe száll...

Vár állott most kőhalom,
Kedv s öröm röpkedtek.
Halálhörgés, siralom
Zajlik már helyettek...

8.

Anyádat, ezt az édes jó anyát,
Ó Pistikám, szeresd, tiszteld, imádd!

9.

De jó messze volt még szép Magyarországtól,
Mert Franciaország esik tőle távol.

10.

Más ég hintette rám mosolyát,
Bársony palástban járt a föld,

Madár zengett minden bokorban,
Midőn ez ajak dalra költ.
Fűszeresebb az esti szél,
Himzettebb volt a rét virága.
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjusága!

Nem így, magánosan, daloltam:
Versenyben égtek húrjaim;
Baráti szem, művészi gonddal
Függött a lantos ujjain;
Láng gyult a láng gerjelminél
S eggyé fonódott minden ága.
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjusága!

11.
Elhull a virág, eliramlik az élet...

12.
S ti, kik valljátok oly gögösen:
Mienk a haza és mienk a jog!
Hazátokkal mit tennétek vajon,
Ha az ellenség ütne rajtatok?...
De ezt kérdezнем! engedelmet kérek,
Majd elfeledtem győri vitézségtek.
Mikor emeltek már emlékszóbot
A sok hős lábnak, mely ott úgy futott?

13.
Akkor is oly csendes, méla éjszaka volt,
Akkor is oly tisztán csillogott le a hold.
Akkor is ki volt ő mindenünnen zárva.

13+1.
S Mária szolgálónk, a néma,
Hirtelen hars nótákat dalolt:

Megoldások

- 1) Kölcsey Ferenc: Huszt
- 2) Petőfi Sándor: János vitéz
- 3) Biblia, Mózes második könyve 1. rész (ford. Károli Gáspár)
- 4) Kölcsey Ferenc: Himnusz
- 5) Petőfi Sándor: Reszket a bokor, mert...
- 6) Petőfi Sándor: János vitéz
- 7) Kölcsey Ferenc: Himnusz
- 8) Petőfi Sándor: István öcsémhez
- 9) Petőfi Sándor: János vitéz
- 10) Arany János: Letésem a lantot
- 11) Petőfi Sándor: Szeptember végén
- 12) Petőfi Sándor: A nép nevében
- 13) Arany János: Toldi
- 14) Ady Endre: Emlékezés egy nyár- éjszakára

3. számú melléklet (I.)

1. Példák felsorolásra:

És az erdő, mint egyetlen lény *megrendült, összezapott, fölzengett, zizzent, reccsent, megindult, lengett, rázta fejét, váró arcot öntött, fölegyenesedett, összeolvadt egyetlen nagy elhatározásban.*

(Babits Mihály: Az erdő megváltása)

Adjon az Isten
szerencsét,
szerelmet, forró
kemencét,
üres vékamba
gabonát,
árva kezembe
parolát,
lámpámba lángot.

(Nagy László: Adjon az Isten)

Vilma is - a legszebb lány itt akkoriban, igazi típusa a magyar telt élvezeteg szépségnek- *hasadt piros száj, széles, áldott királynői csípők, magától mosolygó arc, nagy, barna, szuggesztív szemek-* élte világát, udvaroltatott magának, öltözködött királynői módon, pesti bálokban is csillogott.

(Babits Mihály: Kártyavár)

2. Példák részletezésre:

*Alszik a szív, és alszik a szívben az aggodalom,
alszik a pókháló közelében a légy a falon;
csönd van a házban, az éber egér se kapargál,
alszik a kert, a faág, a fatörzsben a harkály,
kasban a méh, rózsában a rózsabogár.*

(Radnóti Miklós: Éjszaka)

Add ki, bátya, tüstént, ami engem illet;
Add ki a jussomat: pénzt, paripát, fegyvert:

(Arany János: Toldi)

3. Példák halmozásra:

És Jónás akkor egy iszonyú átkot
kiáltva a királyra s udvarára
s az asszonyokra és a palotára
s a színészekre és a mimesekre
s az árusokra és a mivesekre
s az egész Ninivére mindenestül...

(Babits Mihály: Jónás könyve)

Belülről is fázom. De nyugodt vagyok. Nemcsak ez van... Van *Szent Ferenc, a Szegénység, a Madarak és a Csillagok*.

(Márai Sándor: Napló 1945-1957)

És eszébe jutottak *hajak, szemek, vállak és karok*, amelyek az övéi voltak.

(Krúdy Gyula: Szinbád ifjúsága)

Csupán a szépművészetek érdekeltek mindig. *Operettek, színészek, színésznők... Muzsika, dal, színház.*

(Krúdy Gyula: Szinbád ifjúsága)

Hirtelen *a pörkölt dió szaga, valamint friss kalács illata* ütötte meg az orrát.

(Krúdy Gyula: Szinbád ifjúsága)

4. Példák fokozásra:

Mert szeretem, *hőn szeretem, imádom*

Gyalázatában is nemzetemet!

(Petőfi Sándor: Magyar vagyok)

Kertem *nárcisokkal*

Végig ültetéd;

Csörgő patakokkal

Fáim éltetéd;

Rám *ezer virággal*

Szórtad a tavaszt

S égi boldogsággal

Fűszerezted azt.

(Csokonai Vitéz Mihály: A Reményhez)

3. számú melléklet (II.)

1. Felsorolás (enumeráció)

A halmozást nehéz elkülöníteni a felsorolástól. Egyes vélemények szerint tágabb értelemben mindenfajta felsorolás a halmozás eszközének tekinthető, mások szerint pedig fordítva: a halmozás a felsorolás egyik sajátos esete.

A felsorolás nem rokon értelmű szavak azonos mondatrészi szerepben való alkalmazása.

Szerepe a mondandó erősítése és sokoldalú megvilágosítása.

A felsorolás két vagy több tagból áll. A tagok számának nincs felső határa.

2. A részletezés

A felsorolással rokon stiláris eszköz. Az erősítés, nyomatékosítás eszköze a felsorolás mellett. Szerepe, hogy a kifejező gondolatot világosabbá, az érzelmi hatást árnyaltabbá teszi.

Részletezéskor az író megnevezi a fölérendelt (nem-) fogalmat, de felsorolja az alátartozó (faj-) fogalmakat vagy azok egy részét is, illetve részletezi, sok oldalról bemutatja, szemlélteti mondanivalóját. A részletezés világosabbá teszi a mondanivalót, amellyel érzelmi telítettségénél fogva a ráhatásnak is kitűnő eszköze.

3. A halmozás:

Olyan mellérendelő szerkezetek viszonya, amelyek egy mondategészen (ritkább esetben egymás követő mondategészekben) belül nem szó szerinti ismétlődésformaként két vagy több azonos mondatrészt, szószerkezetet, azonos szerkezetű szintagmacsoportot vagy tagmondatot, illetve egymást követő azonos szerkezetű egyszerű mondatot foglalnak magukban.

A halmozás fogalmának értelmezése, illetve altípusainak meghatározása a stilisztikai-retorikai szakirodalomban nem egyértelmű.

Sajátos formája a **kötőszóhalmozás** vagy **poliszindeton**, amely ugyanazon vagy hasonló funkcióval rendelkező kötőszók többszörös ismétlődése bizonyos nyelvi egységek (szavak, szószerkezetek, tagmondatok, mondatok) kiemelése érdekében. Például:

Most tél van és csend és hó és halál.

(Vörösmarty Mihály: Előszó)

4. Fokozás (klimax)

A szóhalmozás művészi és hatásos módja: olyan egymás után következő szavak, kifejezések, amelyek értelmileg vagy érzelmileg, hangulatilag az előzőnél mindig többet mondanak. Erre utal a görög klimax terminus, melynek jelentése „lépcső”, „létra”. Szóalakzat mellett megjelenhet mondat- és gondolatalakzatként.

Szerepe az emocionális, érzelmi fokozásban, az expresszivitás fokozásában, és a feszültség növekedésének érzékeltetésében van.

A fokozás akkor a leghatásosabb, ha végigvonul az egész költeményen mint például Ady Endrének a Fölszállott a páva vagy a Dózsa György unokája című versében.

A fokozás nagyobb szövegegységek között is kialakulhat. Ezzel él Arany, amikor a Toldiban Miklós tetteinek bemutatásában fokozatosságot érvényesít: először a vendégoldal- emelőt láttatja; utána a malomkő- hajítót, aki dühében ártani is tud hatalmas erejével; majd a farkasölőt; azután a nagy fizikai erőt sejtető bikafékezőt, aki cselekedetével a közösséget szolgálja; végül a cseh vitézt legyőzőt, aki nemzeti jelentőségű tettet hajt végre.

4. számú melléklet (I.)

1. Példák ellentétre:

A hang az anyagod, a többi a *színpadon* talán *színészet*, de itt csak *ripacskodás*.

(Kosztolányi Dezső: Ábécé a hangról és a szavalásról)

A rakodópart alsó kövén ültem,
néztem, hogy úszik el a dinnyehéj.
Alig hallottam, sorsomba merültem,
hogy *fecseg a felszín, hallgat a mély*.
(József Attila: A Dunánál)

Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt *élned, halnod* kell.
(Vörösmarty Mihály: Szózat)

Bűnöd csak egy volt: az *erény*
(Arany János: Évek, ti még jövőendő évek)

2. Példák paradoxonra:

A *végesség: halhatatlanság*
S csak a Máé a rettenet,
(Ady Endre: Új s új lovat)

Te sem haltál meg, népem nagy *halottja!*
(Arany János: Széchenyi emlékezete)

Akinek sok hazája van, *egy hazája sincsen*.
(Aforizma)

3. Példák oximoronra:

Mozdulatlan, hanyatt fekszem az ágyon,
látom a szemem: rám nézel vele.
halj meg! Már oly szótlanul kívánom,
hogy azt hihetném, meghalok bele.
(József Attila: Magány)

Ti is kiknek vérét a természet kéri,
Hív jobbágyitoknak *felszentelt hóhéri*,
Jertek, s hogy sorsotok előre nézzétek,
Vigyázó szemetek Párizsra vessétek!
(Batsányi János: A franciaországi változásokra)

4. számú melléklet (II.)

1. Ellentét (antitézis):

Ellentétes jelentésű lexémák, szintagmák, mondategységek, mondatok vagy szövegrészek.

A görög „anti” (=ellen) és a görög „theszisz” (=tétel) szóból keletkezett.

Nem csupán a retorikában, hanem a filozófiában is megjelenő fogalom, szakterminus.

Az antitézis két tetszés szerinti szintaktikai terjedelmű gondolat szembeállítás. Jellemzőjük többnyire a párhuzamos szerkezet.

Fontos szerepe van az értelmi és az érzelmi nyomatékosításban. Ha egy vers/mű az ellentétén mint szövegszervező elven nyugszik (ilyenkor az ellentétek következetes párba állítása történik), akkor az ellentétek halmozása a szövegkohézió fontos eszköze.

Az antitézis a szónoki beszédek elmaradhatatlan tartozéka és a publicisztikában (főleg a címekben) is gyakran szembetűnő a figyelemfelkeltő ellentét.

2. Paradoxon (látszólagos képtelenség)

Olyan gondolatalakzat, mely két egymásnak ellentmondó állítást kapcsol össze, melyek látszólag kizárják egymást, s bizonyos jelentésszinten összekapcsolásuk látszólagos képtelenséget eredményez. Célja a figyelemfelkeltés, provokáció mélyebb igazságtartalom feltárására.

A paradoxon eredetileg a jogi terminológiába tartozott. Az ügyvédi szerepkört is betöltő rétorok számára olyan ügy képviselőjét jelentette, mely az egyértelmű hazugságot védte, s ezzel a vétlen személyt, a tisztességes ügyet támadta. A görög és a latin retorikában kiemelkedő felkészültséget igényelt a paradox ügyek képviselője, mert azt kellett elhiteni, elfogadtatni a bíróval és a közönséggel is, ami hamis, nem igaz.

A paradoxon inkább gondolatalakzatnak tekinthető, hiszen nem két mondatrész mechanikus szembeállításáról van szó, hanem egy komplex gondolat ellentmondásokat hordozó nyelvi megjelenítéséről.

3. Oximoron (teljes képtelenség, merő ostobaság)

Olyan jelenségek, fogalmak kapcsolódnak benne össze, melyek a világról alkotott reális ismereteink szerint összeférhetetlenek. Stílusértékének alapja a meghökkentés. Azt a célt szolgálja, hogy az ellentmondásokat mélyebb összefüggések alapján egységben szemlélhessük. József Attila az említett példában önellentmondásos oximoronnal érzékelteti azt az állapotot, amikor valaki belülről éli meg a magányt, ugyanakkor az elveszített, szeretett társ szánakozó szemével is látja önmagát.

Az oximoron használatát különösen kedvelte a gótika, a romantika, a szimbolizmus, az avantgárd, s minden olyan irányzat, amely természetesnek fogadja el az értelem határán kívül eső ellentétek egységét.

A paradoxontól alapvetően abban különbözik, hogy a paradoxon szembeállít, kategorizál, míg az oximoron egységbe forraszt.

5. számú melléklet (I.)
A tartalmi erősítéshez tartozó alakzatok felismerése

1.

Ez a föladata a rímnek. Csodálatos bódítószer, melyet a költészet anyaga, a nyelv izzad ki magából. Előbb bénít, aztán izgat. Előbb leköti az indulatot, aztán feloldja. Előbb gátol, aztán serkent. Eltereli a figyelmet a lényegről, hogy végül igazán a lényegre terelje.

(Kosztolányi Dezső: A rím bölcselete)

2.

Új lángok, új hitek, új kohók, új szentek.

(Ady Endre: Fölszállott a páva)

3.

Én egyik félnek sem tudok föltétlenül igazat adni. Nincs igaza a túlbuzgónak, aki irtó hadjáratot hirdet minden idegen szó ellen, de nincs igaza a közönyösnek sem, aki az idegen szók türelmi bárcáját mindjárt törvénybe iktatná, mert ő nem veszi számba, hogy ezáltal sok-sok eredeti szavunk tétlenségre és feledésre kárhoztatja, s így cifra, toldott- foldott nyelvünk előbb- utóbb elsovad. Csak annak van igaza, aki a belső nyelvújítást óhajtja.

(Kosztolányi Dezső: Pár szó a nyelvújításhoz)

4.

S égtek lelkemben kis rőzse- dalok:

Füstösek, furcsák, búsak, bíborak

(Ady Endre: Párisban járt az Ősz)

5.

Lehet, hogy többé már vissza sem jövök- ha nem talállak, ha nem beszélhetek veled, ha nem mondod, hogy éljek tovább a kedvedért, a szívedért, a gyönyörűségedért, a szerelmedért.

(Krúdy Gyula: Szindbád ifjúsága)

6.

Ha későn jön is a halál, mégis korán jön.

(Közmondás)

7.

Járkálók halóföldemen,

S mintha már holtkoromban járnék,

Íródik éles homlokomra

S szívemre is kopjafa- árnyék

(Ratkó József: Halóföldemen)

8.

Jaj, mily sekély a mélység

és mily mély a sekélység

és mily tömör a hígság

és mily komor a vígság.

(Kosztolányi Dezső Esti Kornél éneke)

5. számú melléklet (II.)

Megoldások

1. Ellentétpárok:
bénít- izgat
leköti- feloldja
gátol- serkent
eltereli a figyelmet- lényegre terelje
2. Felsorolás(ismétléssel kombinálódva)
3. Részletezés
4. Halmozás
5. Fokozás
6. Paradoxon
7. Oximoron
8. Poliszindeton (kötőszóhalmozás)

6. számú melléklet

Ismétlésen alapuló alakzatok a mondatok és a gondolatok szintjén

1. A párhuzam

Két egymással összefüggő vagy egymásra vonatkoztatott gondolatpár hasonló szerkezetű megfogalmazása. A szövegösszefüggést strukturális szinten biztosító nyelvi elem. Például:

*Hull a levél a virágról,
Elválok én a rózsámtól.
(Népdal)*

2. A mondatpárhuzam, gondolatpárhuzam (paralelizmus) vagy gondolatritmus

Nálunk először a gondolatritmus elnevezés terjedt el, minden bizonnyal Arany János révén, hiszen ő alkalmazta ezt a fogalmat. Később használták a paralelizmus szót, illetve a gondolatpárhuzam, a mondatpárhuzam és a párhuzamosság elnevezést.

A paralelizmusok egységes szempontú valamennyi fajtáját átfogó rendszerezése még várat magára.

A mondatpárhuzam hasonló szerkezeti elrendezésű, rokontartalmú gondolatokat fogalmaz meg. Expresszív hatását annak köszönheti, hogy a szavak, kifejezések, mondatok ritmikus rendben térnek vissza, így azonos mondathangsúlyt kapnak, azonos mondatdallam kapcsolódik hozzájuk.

A mondatpárhuzam a kötött versritmus őse. Megtalálható a Bibliában, illetve minden nép népköltészetében és műköltészetében.

Arany János három fajtáját különbözteti meg:

A) *Párhuzamos gondolatritmus*: az egymással rokon gondolatok párhuzamos elrendezésben követik egymást. Például:

*Megunta két lában már a követ nyomni,
Megunta két kezem már a láncot húzni,
Megunta két kezem tenger mormogását
(Júlia szép leány)*

B) *Haladványos vagy láncolatos gondolatritmus*: az egymást párhuzamos elrendezésben követő gondolatok között előrehaladás, fokozódás van. Például:

*Kicsi fecske elvitte, vállára föltette,
Úrfi észrevette, kezébe fölvette,
Kezébe fölvette, szomorún olvasta,
Szomorún olvasta, keserűn jajgatta;
(Kerekes Izsák balladája)*

C) *Ellentétes gondolatritmus*: az egymást párhuzamos elrendezésben követő gondolatok között ellentét van. Például:

*Kit mindig szerettem, jaj de távol estem;
Kit mindig gyűlöltem, annak rabja lettem
(Népballada)*

A mondatpárhuzam stilisztikai feladata az olvasóra gyakorolt benyomás, hangulat fokozása, erősítése. Olykor patetikus jelleget kölcsönöz a szövegnek.

3. A kiazmus: A retorikában tükörképes, keresztező elhelyezés; olyan retorikai eszköz, mely azzal ér el nagyobb hatást, hogy az előző rész kulcsfontosságú elemeit a második rész fordított sorrendben ismétli meg.

Különösen népszerű volt a latin irodalomban, gyakran előfordul a héber költészetben is.

A kiazmus a görög „Khí” (X) betűből származik, mely azt jelképezi, hogy a szöveg elemei fentről lefele szimmetrikusak. Például:

születek meghalni

meghalok születni.

(Weöres Sándor: Talizmán)

Jaj, mily sekély a mélység

S mily mély a sekélység

(Kosztolányi Dezső: Esti Kornél éneke)

Akár a tojást a kőhöz, akár a követ a tojáshoz.

(Közmondás)

A következő idézetekben az azonos szerepet betöltő mondatelemek vannak kiasztikus elrendezésben:

Kitelt az év, a perc lejára.

(Arany János: Hatvani)

Kigyúladt öreg méhesünk, legszebb csikónk a lábát törte

(Ady Endre: Emlékezés egy nyár- éjszakára)

Testvérünk voltál

és lettél apánk

(József Attila: Kosztolányi)

4. A refrén: Az ismétlés egyik fajtája; a vers adott helyén (helyein) változatlanul vagy kisebb- nagyobb módosítással visszatérő, rövidebb- hosszabb szövegrész.

Neve a francia „refrain” (ismétlődő sor) jelentésű szó 19. század eleji átvétele.

Terjedelme szerint állhat egy vagy több sorból, ezen belül egy vagy több szóból, esetenként egy teljes versszakból. Például:

Siralmas énnéköm tetűled megválnom,

áldott Magyarország tőled eltávoznom;

Vajon s mikor leszön jó Budában lakásom!

(Bornemisza Péter: Cantió oktima)

Húzd rá cigány, megitted az árát,

Ne lógasd a lábadat hiába;

Mit ér a gond kenyéren és vizen,

Tölts hozzá bort a rideg kupába.

Mindig így volt e világi élet,
Egyszer fázott, másszor lánggal égett;
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyűtt vonóbul bot,
Sziv és pohár tele búval, borral,
Húzz rá cigány, ne gondolj a gonddal.
(Vörösmarty Mihály: A vén cigány)

Helye szerint állhat a versszakok végén, elején, valamint belsejében, továbbá – előfordulási lehetőségeket társítva- a versszakok elején és végén, a versszakok elején és belsejében, valamint a versszakok belsejében és végén. Néhány példa ezekre:

A) *Strófazáró visszatérés (utórefrén):*

Ósi joggal, ősi házban
Életemet ha elpipáltam:
Mennybe visznek angyalok.
Én magyar nemes vagyok.
(Petőfi Sándor: A magyar nemes)

B) *Strófanyitó visszatérés (előrefrén, ellenrefrén):*

Lopók között szegényember,
Szegényember sose fél,
Minek félne, szíve, lelke
Erősebb a többinél.
(József Attila: Lopók között szegényember)

C) *Strófa belseji visszatérés (közbeékelte refrén):*

Lentről nézem ős terebélyed,
Piros csodákkal rakott Élet.
Óh jaj,
Te hitvány, te hitvány, te hitvány.
(Ady Endre: Sírás az Élet- fa alatt)

D) *Strófa eleji és strófa végi visszatérés (előrefrén és utórefrén):*

Minek nevezzelek,
Ha a merengés alkonyában
Szép szemeidnek esti- csillagát
Bámulva nézik szemeim,
Mikéntha most látnák először...
E csillagot,
Amelynek mindenik sugára
A szerelemnek egy patakja,
Mely lelkem tengerében foly-
Minek nevezzelek?
(Petőfi Sándor: Minek nevezzelek)

7. számú melléklet
A mondat- és gondolatalakzatok felismerésének gyakorlása

1.

Ágnes asszony a patakban
Fehér lepedőjét mossa;
Fehér leplét, véres leplét
A futó hab elkapdossa.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Odagyűl az utcagyermek:
Ágnes asszony, mit mos kelmed?
„csitt te, csitt te ! csibém vére
Keveré el a gyolcs leplet. ”
Oh! irgalom atyja ne hagyj el.
(Arany János: Ágnes asszony)

2.

Sok jó vitéz legény, kiket felemeltem,

S kikkel sok jót tettem, tartottam, neveltem,
Maradjon meg nálatok jó emlékezetem,
Jusson eszetekbe jótetemrül nevem!
(Balassi Bálint: Búcsúja hazájától)

3.

Magyar vagyok, mivel szabad...
Szabad vagyok, tehát magyar.
[...]
Magyar vagyok, tehát igaz,
Igaz vagyok, mivel magyar.
(Komjáthy Jenő: Magyar vagyok)

4.

Oly korban éltem én e földön,
mikor az ember úgy elaljasult,
hogy önként, kéjjel ölt, nemcsak parancsra,
s míg balhitekben hitt, s tajtékzott téveteg,
befonták életét vad kényszerképzetek.

Oly korban éltem én e földön,
mikor besúgni érdem volt s a gyilkos,
az áruló, a rabló volt a hős,-
s ki néma volt netán s csak lelkesedni rest,
már azt is gyűlölték, akár a pestisest.
(Radnóti Miklós: Töredék)

5.

Reszket a bokor, mert
Madárka szállott rá.
Reszket a lelkem, mert
Eszembe jutottál

(Petőfi Sándor: Reszket a bokor, mert...)

6.

Ó, kegyes Szíz Mária!
Te vagy szép tiszta rózsza.
Bín nélkül fogantál,
Mert mennyből te adatál.

[...]

Szíz Mária, ékes viola,
Bűnössöknek vigasága!
(Ó, kegyes Szíz Mária)

7.

Mert nem csak te írod a könyvet; ugyanakkor a könyv is ír téged.
(Márai Sándor: Ég és föld. A kölcsön)

8.

Számomra asztalt terítettél,
[...]
Fejemet megkentéd olajjal,
S a poharam színültig töltötted.

(A 23. zsoltár: A jó pásztor, Fordította: Dr. Gál Ferenc)

Megoldások:

1. Utórefrén
2. Gondolatrítmus
3. Kiazmus
4. Előrefrén
5. Párhuzam
6. Előreférn és utórefrén (variált formában)
7. Kiazmus
8. Gondolatrítmus

8. számú melléklet

A kihagyás (a detrakció)

I. A detrakció egyik formája az ellipszis. Az ellipszis olyan mondat- vagy gondolatalakzat, amelyben a kihagyott szóelemek, szavak, mondatok pótolhatók a szövegkontextus vagy a beszédhelyzet alapján. A görög ellipszis szó „kihagyás”-t jelent. A hiány, a szakadás olyan ponton történik, hogy a hallgató a folytatást a szövegösszefüggésből kiegészítheti. Az író a kiegészítést igénylő logikai műveletkor a befogadó előismereteire, intellektuális együttműködésére számít.

Az ellipszis gyakran a felindult lelkiállapot kifejezését szolgálja. Például:

Kendé bizony az árnyéka!

Mert olyat mondok, hogy még a ...

(Arany János: A fülemile)

Feszültségteremtő, tömörítő, expresszív hatásánál fogva a költészetben a ballada gyakori eszköze. Például:

Áll néma csend; légy szárnya bent,

Se künn, nem hallatik:

„fejére szól, ki szót emel!

Király nem alhatik.”

Ha, ha! Elő síp, dob, zene!

Harsogjon harsona:

Fülembe zúgja átkait

A walesi lakoma...

(Arany János: A walesi bárdok)

Az ellipszis az impresszionizmus, az expresszionizmus kedvelt stíluseszköze. Az egyetlen szóra rövidített s egymás mellé állított költői képek az emlékeztetés technikájával újabb asszociációs láncokat idézhetnek fel. Például:

Augusztus. Alkonyat. Körül

Ájultan piheg a világ.

(Tóth Árpád: Illatlavinák alatt)

Az ellipszis néhány speciális fajtája:

1. *Félbehagyott mondatok eredményezte elhallgatások.* Például:

- Akkor hogy adtak neked pénzt?

Az ember nem szólt: úgy maradt, ahogy volt, a fekete szemeit ráfüggesztette az urára. Csak nézte, nézte s nem szólt.

- Mikor tegnap ott voltam a napszámér... előttem vették ki a pénzt a sifonbul... mán akkor gondoltam... az éccaka is azt gondoltam...

(Móricz Zsigmond: Szegény emberek)

Hogy min gondolkodott az ember éjszaka, hogy mit kellene megcsinálnia, az olvasó számára még nem egyértelmű, csak az asszony későbbi metakommunikációjából következtethetünk tragikus eseményre, amelyet ezután a férj későbbi vallomása igazol majd. („azokat muszáj vót... megölni.”)

2. A kötőszóelhagyás vagy aszindeton Például:

Az igazság délkörök, népek, véralkatok szerint más és más. [*Hiszen vagy azonban*]
Nincs föltétlen igazság. [*Ugyanis vagy mert*] Az igazság viszonylagos. [*Ezért vagy így*]
Csak az örültek követelnek mindenáron igazságot.
(Kosztolányi Dezső: Igazság és szépség)

Bár a szöveg nyilvánvalóan összefüggő, még sincsen benne szövegmondatait összefűző kötőszó. Ezek a kötőszók azonban egyértelműen pótolhatók az olvasó számára.

II.A detrakció másik formája az aposziopézis. Az aposziopézis mondat-, illetve gondolatalakzat. A beszélő, a költő vagy az író a közlendő, a jelentésszerkezet lényegét hallgatja el, hirtelen megszakítja, váratlanul félbehagyja a közlést, megtöri a gondolatmenetet. A közlendő lényeges részének elhallgatása kifejezhet fenyegetést, felháborodást, haragot, kétséget, habozást, fájdalmat stb., de lehet humoros hatású is. Oka lehet valamilyen tilalom, pl. tabu vagy szeméremérzet. Alkalmazását általában erős érzelmi indulat is kiválthatja. Például:

De mikor a küszöbön állt feleségem, *Éva...!*
Ezer átok! Megölöm, megölöm azt, még ma!
(Arany János: Pázmán lovag)

Te beszélsz így! Ilyen undokul! Ilyen kíméletlenül! *Ilyen...Ilyen...*
(Mándy Iván: Hang a telefonban)

9. számú melléklet (I.)

Mutass rá a detrakció szerepére a következő idézetekben! Próbáld a hiányt pótolni!

1.

„Hamar a
Madarat!...
El kell venni tőle!”
Szalad a
Sokaság
Nyomba, hogy lelője
(Arany János: Mátyás anyja)

2.

Kis szobába, kis parasztok.
Egy pipázik, de harasztot.
Ezeken nem segít ima.
Gondolkodva ülnek ám a
sötétben.
(József Attila: Holt vidék)

3.

Esik eső. Fölszárad. Nap süt. Ló nyerít.
Nézd a világ apró rebbenéseit.
(Radnóti Mikós: Esik eső. Fölszárad...)

4.

Az asszony meg se szállt, elindult s ment Szögedébe. Harmadnap odaért. Ment a
csendbiztoshoz s mindent előmondott. Pandúrok mentek ki s őt is vitték, szekéren, lovon.
Felásták a sírt, leírták amit láttak. Levették a szíjat a hótt juhászról s vissza Szögedébe.
(Móricz Zsigmond: Barbárok)

5.

„fiam, Ágnes, mit miveltél?
Szörnyű a bűn, terhes a vád;
Ki a tettet végrehajtá
Szeretőd ám maga val rád.”
Oh! irgalom atyja ne hagyj el.

„Ő biton fog veszni holnap,
Ő, ki férjedet megölte;
Holtig vízen és kenyéren
Raboskodva bünhödölte.”
Oh! irgaom atyja ne hagyj el.
(Arany János: Ágnes asszony)

6.

Svájc. Zerge, bércek, szédület.

Sikló. Major felhők felett.

Sötétzöld völgyek, jégmező:
harapni friss a levegő.

Némethon. Város, régi ház:
emeletes tető, faváz.

Cégérek, kancsók, ó kutak,
hizott polgárok, szűk utak.

(Babits Mihály: Messze... messze...)

9. számú melléklet (II.) Megoldások

1.

„Hamar a
Madarat!...(fogjátok meg, lőjétek le, stb.)
(mert) El kell venni tőle!”(a levelet)
(ezért) Szalad a
Sokaság
Nyomba, hogy lelője. (a madarat)
(Arany János: Mátyás anyja)

A balladarészleten érezhető a drámaian feszült állapot, ezt érzékeltetik a hiányos mondatok, amelyek közül az első felkiáltásszerű, nincs benne sem alany, sem állítmány, mégis kikövetkeztethető a beszédhelyzetéből az elmaradó szavak jelentése. A mondat után kitett három pont az elhallgatás, szünettartás jeleként a kifejtetlenséget mutatja. A második mondat főnévi igeneve vonzatának az elhagyása gyors cselekvésről árulkodik. A harmadik mondat mellékmondata igéjének kötelező tárgyi vonzata hiányzik, mivel a szövegelőzményből úgyis egyértelműen odaérthető. A drámai színezetű párbeszédű balladákra jellemzőek az elhallgatásnak ezek a fajtái.

2.

Kis szobába, kis parasztok.
Egy pipázik, de harasztot.
Ezeket nem segít ima.
Gondolkodva ülnek ám a
sötétben.

(József Attila: Holt vidék)

A versrészlet négy és fél sora négy egyszerű mondatra aprózódik. A köztük levő viszonyokat a kötőszóelhagyás kérdésessé teszi, ezáltal a strófa mondatokra való teljes szétválasztottsága következik be. Így a költő állóképet fest a teljes fásultság, mozdulatlanság érzékeltetésére.

3.

Esik eső.(azután a víz) Fölszárad.(majd, ezután a) Nap süt.(és a) Ló nyerít.
Nézd a világ apró rebbenéseit.

(Radnóti Mikós: Esik eső. Fölszárad...)

A rövid és egyszerű mondatforma a konkrét tényekre irányítja rá a figyelmet.

4.

Az asszony meg se szállt, elindult s ment Szögedébe. Harmadnap odaért. Ment a csendbiztoshoz s mindent előmondott.(Ezért a csendbiztos parancsot adott a pandúroknak.) Pandúrok mentek ki s őt is vitték, szekéren, lovon.(Odaértek a gyilkosság színhelyéhez.) Felásták a sírt, leírták amit láttak.(A meggyilkoltak tetemét ott hagyták) Levették a szíjat a hótt juhászról s vissza Szögedébe.

(Móricz Zsigmond: Barbárok)

A Móricz- novellában az ellipszis a drámai feszültséget növeli.

5.

„Fiam, Ágnes, mit miveltél?
Szörnyű a bűn, terhes a vád;(Bűnrészes voltál férjed meggyilkolásában, hiszen tudtál a szeretőd tettéről.)

Ki a tettet végrehajtá
Szeretőd ím maga val rád.”
Oh! irgalom atyja ne hagyj el.

„Ő biton fog veszni holnap,
Ő, ki férjedet megölte;
Holtig vízen és kenyéren
Raboskodva bűnhődölte.”

Oh! irgaom atyja ne hagyj el.

(Arany János: Ágnes asszony)

A kihagyás a sejtetés, a balladai homály eszköze. Arany Ágnes asszony című balladájában nem mondja ki egyértelműen, hogy az asszonynak mennyiben volt része a gyilkosságban, annak kitervelésében, csak a bírák ítéletének mértékéből következtethetünk arra, hogy a gyilkosság végrehajtásában nem vehetett részt, de tudva a tettről bűnrészes volt.

6.

Svájc. Zerge, bércek, szédület.
Sikló. Major felhők felett.
Sötétzöld völgyek, jégmező:
harapni friss a levegő.

Némethon. Város, régi ház:
emeletes tető, faváz.
Cégérek, kancsók, ó kutak,
hizott polgárok, szűk utak.

(Babits Mihály: Messze... messze...)

Az ellipszis az impresszionizmus, a nominális stílus kedvelt stíluseszköze. Az egyetlen szóra rövidített s egymás mellé állított költői képek újabb asszociációs láncokat idézhetnek fel.

10. számú melléklet
Alakzatok felismerése (13+1)
A totó folytatása

1.
 Messze jövőendővel komolyan vess öszve jelenkort,
Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül! halmazás
 (Kölcsey Ferenc: Huszt)

2.
Tenger virág nyílik tarkán körülötte. túlzás
 (Petőfi Sándor: János vitéz)

3.
 Ezek pedig az Izráel fiának nevei, a kik Jákobbal Égyiptomba menének; kiki az ő házanépével
 méne: *Rúben Simeon Lévi és Júda; Izsákhár, Zebulon és Benjámin; Dán és Nafthali, Gád és*
Ásér.
 (Biblia, Mózes második könyve 1. része) felsorolás

4.
 Szerte nézett, s nem lelé
Honját a hazában. oximoron
 (Kölcsey Ferenc: Himnusz)

5.
 Eszembe jutottál
Kicsiny kis leányka. kicsinyítés
 (Petőfi Sándor: Reszket a bokor, mert...)

6.
 De nem ám a patak csillámló habjára,

 Hanem a patakban *egy szőke kislyánra,* részletezés
 A szőke kislyánynak *karcsu termetére,*
 Szép hosszú *hajára, gömbölyű keblére.*
 (Petőfi Sándor: János vitéz)

7.
Bércre hág és völgybe száll...

Vár állott most kőhalom, ellentét
Kedv s öröm röpkedtek.
Halálhörgés, siralom
Zajlik már helyettek...
 (Kölcsey Ferenc: Himnusz)

8.
 Anyádat, ezt az édes jó anyát,
 Ó Pistikám, *szeresd, tiszteld, imádd!* fokozás
 (Petőfi Sándor: István öcsémhez)

9.
De jó messze volt még szép Magyarországtól,
Mert Franciaország *esik tőle távol*.
(Petőfi Sándor: János vitéz) inverzió
10.
Más ég hintette rám mosolyát,
Bársony palástban járt a föld,
Madár zengett minden bokorban,
Midőn ez ajak dalra költ.
Fűszerebb az esti szél,
Himzettebb volt a rét virága.
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjusága!
refrén
Nem így, magánosan, daloltam:
Versenyben égtek húrjaim;
Baráti szem, művészi gonddal
Függött a lantos ujjain;
Láng gyult a láng gerjelminél
S eggyé fonódott minden ága.
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjusága!
(Arany János: Letésem a lantot)
11.
Elhull a virág, eliramlik az élet...
(Petőfi Sándor: Szeptember végén) párhuzam
12.
S ti, kik valljátok oly gögösen:
Mienk a haza és mienk a jog!
Hazátokkal mit tennétek vajon,
Ha az ellenség ütne rajtatok?...
De ezt kérdeznem! engedelmet kérek,
Majd elfeledtem *győri vitézségtek*.
Mikor emeltek már emlékszóbot
A sok hős lábnak, mely ott úgy futott?
(Petőfi Sándor: A nép nevében) irónia
13.
Akkor is *oly csendes, méla éjszaka volt*,
Akkor is *oly tisztán csillogott le a hold*.
Akkor is *ki volt ő mindenünnen zárva*.
(Arany János: Toldi) gondolatritmus
- 13+1.
S Mária *szolgálónk, a néma*,
Hirtelen hars nótákat *dalolt*:
(Ady Endre: Emlékezés egy nyár- éjszakára) paradoxon

11. számú melléklet Házi feladatok

A) Ismerd fel az alakzatokat, mutass rá a funkciójukra!

1.

Okuljatok mindannyian e példán.
Ilyen az ember. Egyedüli példány.
Nem élhet belőle több és most sem él,
s mint fán se nő egyforma két levél,
a nagy időn se lesz hozzá hasonló.
Nézzétek e főt, ez összeomló,
kedves szemet. Nézzétek, itt e kéz,
mely a kimondhatatlan ködbe vész
kövé meredve,
mint egy ereklye,
s rá ékírással van karcolva ritka,
egyetlen életének ősi titka.

(Kosztolányi Dezső: Halotti beszéd)

2.

NAPLÓ

Ha más nyelven beszélek, mindig kissé elfogódott leszek, de bátrabb, egyenesebb. Meg vagyok fosztva attól, hogy a szók közötti csönddel, az ezredik árnyalattal hassak. Mégis bizonyos szabadságot ad ez. Általában azt tapasztalom, hogy a kellemes dolgokat anyanyelvemen tudom inkább közölni, de a kellemetlen dolgok- fölmondani egy régi hű alkalmazottnak, vitatkozni egy szerződés kétes pontjairól, gorombáskodni a pincérrel, szemébe vágni valakinek a nyers és kínos igazságot- könnyebben menne más nyelven. Szerelmet vallani az anyanyelvemen óhajtok, de szakítani idegen nyelven. Verset írni magyarul, de kritikát lehetőleg portugálul

(Kosztolányi Dezső: Pesti Hírlap, 1927. márc. 20.)

3.

Nevetnek. Úgy nevetnek az ég alatt, mintha a feneketlen mélységben lennének. A felhők verik vissza a kacagást.

(Móricz Zsigmond: Komor Ló)

4.

Jaj, mily sekély a mélység
és mily mély a sekélység
és mily tömör a hígság
és mily komor a vígság.
Tudjuk mi rég, mily könnyű,
mit mondanak nehéznek,
és mily nehéz a könnyű,
mit a medvék lenéznek.

(Kosztolányi Dezső: Esti Kornél éneke)

5.

Tanulj dalt a zengő zivatartól
Mint nyög, ordít, jajgat, sír és bömböl;
Fákat tép ki és hajtókat tördel,
Életet fojt, vadat és embert öl.
(Vörösmarty Mihály: A vén cigány)

6.

Nincsen apám, se anyám,
se istenem, se hazám,
se bölcsőm, se szemfedőm,
se csókom, se szeretőm.
(József Attila: Tiszta szívvel)

B) Arany János Zács Klára című balladájában mutass rá az elliptikusságra!

Énekli egy hegedős a XIV-ik században

Királyasszony kertje
Kivirult hajnalra:
Fehér rózsá, piros rózsá...
Szőke, leány, barna.

"Királyasszony, néném,
Az egekre kérném:
Azt a rózsát, piros rózsát
Haj, beh szeretném én!

Beteg vagyok érte,
Szívdobogást érzek:
Ha meghalok, egy virágnak
A halottja lések!"

"Jaj! öcsém, Kázmér,
Azt nem adom százér! -
Menj! haragszom... nem szégyelled?...
Félek, bizony gyász ér!

Sietős az útam,
Reggeli templomra:
Ha beteg vagy, hát fekügy le
Bársony pamlagomra." -

Megyen a királyné,
Megyen a templomba;
Szép virágok, deli szűzek
Mind követik nyomba.

Könyörögne, - nem tud,
Nem tud imádkozni;
Olvasóját honn feledé:
Ki megyen elhozni?

"Eredj fiam, Klára,
Hamar, édes lányom!
Megtalálod a térdeplőn,
Ha nem a diványon."

Keresi a Klára,
Mégsem akad rája:
Királyasszony a templomban
Oly nehezen várja!

Keresi a Klára,
Teljes egy órája:
Királyasszony a templomban
De hiába várja.

Vissza se megy többé
Deli szűzek közzé:
Inkább menne temetőbe
A halottak közzé.

Inkább temetőbe,
A fekete földbe:
Mint ama nagy palotába
Ősz atyja elébe!

"Hej! lányom, lányom!
Mi bajodat látom?
Jöszte, borúlj az ölemre,
Mondd meg, édes lányom."

"Jaj, atyám! nem - nem -
Jaj, hova kell lennem!
Hadd ölelem lábad porát, -
Taposs agyon engem...!"

Harangoznak délre,
Udvari ebédre;
Akkor mene Felicián
A király elébe.

A király elébe,
De nem az ebédre:
Rettenetes bosszuálló
Kardja - volt kezébe'.

"Életed a lányért
Erzsébet királyné!"
Jó szerencse, hogy megváltja
Gyöngé négy ujjáért.

"Gyermeke mért gyermek:
Lajos, Endre, halj meg!"
Jó szerencse, hogy Gyulafi
Rohan a fegyvernek.

"Hamar a gazembert...
Fiaim, - Cselényi...!"
Ott levágák Feliciánt
A király cselédi. -

"Véres az ujjad,
Nem vérzik hiába:
Mit kívánsz most, királyi nőm,
Fájdalom díjába?"

"Mutató ujjamért
Szép hajadon lányát;
Nagy ujjamért legény fia
Borzasztó halálát;

A másik kettőért
Veje, lánya végét;
Piros vérem hullásaért
Minden nemzetségét!"

Rossz időket érünk,
Rossz csillagok járnak.
Isten ója nagy csapástól
Mi magyar hazánkat! -